

HÖGSKOLAN FÖR LÄRANDE
OCH KOMMUNIKATION
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Olikhet, gemenskap, kommunikation

En studie om hur lärare i skolår 1-6 främjar tolerans hos elever.

Fidan Ucar

Gudrun Majvorsdotter

Examensarbete 15 hp
Inom Lärande

Läraryrkesutbildningen
Vårterminen 2009

Handledare
Anna-Lena Ekdahl

Examinator
Barbro Lundin

SAMMANFATTNING

Fidan Ucar, Gudrun Majvorsdotter

Olikhet, gemenskap, kommunikation

En studie om hur lärare i skolår 1-6 främjar tolerans hos elever.

Antal sidor: 32

Syftet med denna uppsats är att ta reda på hur åtta lärare i skolår 1-6 uppfattar begreppet tolerans och hur de arbetar och förhåller sig i mötet med elever för att främja tolerans hos dem. Vi vill veta hur lärarna arbetar med tolerans i olika och meningsfulla situationer och som avser både individen och gruppen. Vi har använt oss av kvalitativ intervjumetod. I undersökningen har vi kommit fram till att lärarna definierar begreppet tolerans med orden förståelse, acceptans och gräns. För att främja förståelse och acceptans hos elever använder sig lärarna av kommunikation. De förklarar, diskuterar och samtalar med dem för att visa på olika perspektiv på företeelser. Detta görs även när de hanterar konflikter. De låter eleverna reflektera och leva sig in i olika frågeställningar genom diskussioner, drama, rollspel och värderingsövningar. I bemötandet av eleverna är lärarna en förebild genom att i respekt för alla elever anpassa till deras behov, både kunskapsmässigt och socialt. I undervisningen lyfter de upp olikheter och använder dessa i lärandet och samtalar omkring dem, men lägger också stor vikt vid att finna det gemensamma hos eleverna och i tillvarons olika företeelser.

Sökord: tolerans, värdegrund, läroplan, skola, lärare, förhållningssätt

Postadress	Gatuadress	Telefon	Fax
Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) Box 1026 551 11 JÖNKÖPING	Gjuterigatan 5	036-101000	036162585

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Syfte och frågeställningar	2
3. Bakgrund	3
3.1 Värdegrund	3
3.2 Värden och tolerans	4
3.3 Definitioner av begreppet tolerans	4
3.4 Om tolerans i läroplaner	5
3.5 Toleransskapande	6
4. Metod	9
4.1 Filosofisk utblick	9
4.2 Kvalitativ intervjumetod	10
4.3 Urval	10
4.4 Genomförande av intervjuer	11
4.5 Analys	12
4.6 Reliabilitet och validitet	12
4.7 Etik	13
5. Resultat	14
5.1 Resultatbeskrivning	14
5.2 Tema 1- Lärarnas syn på skolans värdegrund	16
5.3 Tema 2- Lärarnas definition av tolerans	17
5.4 Tema 3- Lärarnas arbete och förhållningssätt för att främja förståelse och acceptans hos elever	19
6. Diskussion	26
6.1 Metoddiskussion	28
6.2 Vidare forskning	29
7. Referenser	30
Bilaga I- Frågor till respondenter	

I. Inledning

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i den demokratiska värdegrund som vårt samhälle vilar på och som alla inom skolverksamheten ska arbeta för. Eftersom skolans värdegrund är omfattande har vi begränsat oss till ett av de värden som skolan ska förmedla - tolerans. Ofta fokuseras på de problem som finns, till exempel intolerans, rasism, mobbning, men vi menar att mer tid borde läggas på det som kan främja tolerans. Därigenom förebyggs intolerans och mobbning. Vårt fokus ligger därför på hur lärare konkret kan arbeta i mötet med mångfalden i skolans värld. Vi vill hitta redskap för hur vi kan hjälpa elever att fungera tillsammans. Därför har vi valt tolerans som vår huvudfråga. Vår tolkning av begreppet tolerans innebär förståelse, respekt och tålmod. Tolerans är en grundförutsättning för att skapa demokrati. I Prismas ordbok (1985) är ursprungsbetydelsen på latinets "tolerantia" tålighet och fördragsamhet. Den som går till överdrift med det kan stå ut med både orättvisor och kränkningar, vilket vi vänder oss emot. Tolerans har en gräns men är vidsynt och fördomsfri.

Den nuvarande läroplanen, Lpo 94, förespråkar att lärare ska vägleda eleverna till att kunna verka och leva i vårt mångkulturella samhälle. Vi har därför valt att intervjua lärare för att ta reda på hur de konkret arbetar och förhåller sig för att främja och utveckla tolerans hos elever. Finns det gynnsamma förhållningssätt för att elever ska känna sig trygga och accepterade trots olikheter? Vi tror att det är oerhört viktigt att främja tolerans i skolan, så att alla elever ska känna sig trygga, respekterade och delaktiga.

Verklig tolerans handlar om öppenhet, nyfikenhet och kommunikation. Den går hand i hand med kunskap och förståelse. Undervisning är nyckeln till tolerans, genom att lyfta fram människors likheter och främja respekt för olikheter kan vi bekämpa fördomsfullhet.

Ban Ki-Moon

(Svenska FN-förbundet, 2009-04-28)

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med vårt examensarbete är att undersöka hur åtta lärare i skolår 1-6 uppfattar begreppet tolerans och hur de arbetar och förhåller sig i mötet med elever för att främja tolerans hos dem. Vi vill veta hur lärarna arbetar med tolerans i olika situationer och som avser både individen och gruppen.

Frågeställningarna är följande:

- Hur tänker lärarna omkring skolans värdegrund?
- Hur uppfattar lärarna begreppet tolerans?
- Vilka förhållningssätt använder sig lärarna av för att främja tolerans hos den enskilda individen och hela gruppen?
- Hur arbetar lärarna för att ta tillvara eleverns olikheter i undervisningen?

3. Bakgrund

Föreliggande uppsats om tolerans tar sin utgångspunkt i skolans demokratiska värdegrund. I den nuvarande läroplanen, Lpo 94 (Utbildningsdepartementet, 1994), beskrivs de grundläggande värden som skolan ska förmedla, där tolerans är ett av begreppen. Skolan ska fostra eleverna till demokratiska medborgare och dess värdegrund ska genomsyra allt skolarbete.

Bakgrunden beskriver kortfattat begreppet värdegrund och hur tolerans anknyter till den demokratiska värdegrunden. Därefter ges definitioner av begreppet tolerans samt en beskrivning av toleransbegreppet i styrdokumentet. Till sist redogörs för ett antal ståndpunkter om hur tolerans kan främjas.

3.1 Värdegrund

Begreppet värdegrund handlar om värden, etik och moral (Linnér, 2005; Lindgren, 2001; Orlenius, 2001; Colnerud & Thornberg, 2003). Enligt Nykänen (2008) handlar skolans värdegrund om ”normer, värderingar, dygder och målsättningar” (s. 25). Det är i vårt handlande som värdegrunden konkret gestaltas och tar sig uttryck. Den genomsyrar allting. Enligt Linnér (2005) påbörjade Skolverket värdegrundsprojektet efter demokratiutredningen år 1997 som förespråkar en deliberativ¹ demokratimodell där individens delaktighet och ansvar betonas mer än tidigare. Detta har enligt Ziehe (1993) att göra med det mångkulturella och individualiserade samhället och den värdefragmentering² som utvecklats de senaste decennierna. När värderingar skiljer sig åt och alla vill tillgodose sina rättigheter är det svårare att enas om gemensamma värden. I en engelsk undersökning där alla samhällsgrupper var representerade kunde dessa enas om 33 värden (Colnerud & Thornberg, 2003). I en liknande svensk undersökning, där lärare deltog, ansåg de att nio värden utgjorde värdegrunden och att demokrati, medinflytande och solidaritet var tyngst vägande (Lindgren, 2001).

¹ Deliberativa samtal – samtal, debatt och överläggning där allas åsikter och tankar kommer fram i ett öppet klimat (Egidius, 2006). Idén förespråkas av bl.a Dewey och Habermas.

² Värdefragmentering – värden och värderingar i samhället skiljer sig åt hos individer och för hela grupper.

3.2 Värden och tolerans

Värdegrunden har tidigare handlat om normer, regler och moraluppfostran medan den numera handlar om demokratisk fostran (Orlenius, 2001; Dahlkvist, 2006; Sigurdson, 2002). Grundläggande för demokratin är människans lika värde. Det är ett icke förhandlingsbart värde. Inom filosofin finns tre traditioner i synen på värden (Sigurdson, 2002). Den ena är den liberala traditionen som ser allas rätt till frihet som viktigast. Den andra är kommunitarismen som lägger stor vikt vid gemensamma och universella värden och den tredje är postmodernismen, som har en relativistisk inställning till världen, där det inte finns några objektiva eller universella värden. Graham (1996) avvisar tanken att relativismen ger mest stöd för att tolerans utvecklas i samhället, där alla sanningar måste mötas med likvärdig respekt. Han förfäktar att i en helt relativistisk värld skulle inget värde vara mer eftersträvansvärt än något annat, inte heller tolerans. Istället anser han att kommunitarismen är en bättre utgångspunkt för tolerans, där man genom filosofiska och genomtänkta slutsatser kommer fram till det mest lämpliga eller goda valet. Nykänen (2008) menar att den liberala traditionen betonar toleransens värde eftersom den möjliggör människans frihet och autonomi. Sigurdson (2002) diskuterar om dessa tre filosofiska grundsyner går att förena, men kommer fram till att demokrati egentligen handlar om att vara oenig och att man kan lösa konflikter och problem utan våld. Det är i detta sammanhang begreppet tolerans blir relevant.

3.3 Definitioner av begreppet tolerans

Filosofer har förespråkat tolerans långt tillbaka i tiden. Bland de sentida filosofer som tar upp begreppet kan nämnas Bertrand Russell, Karl Popper, John Rawls och Michael Walzer (Nykänen, 2008). Vidare menar hon att tolerans är ett komplext begrepp som kan uppfattas både negativt och positivt. Det kan handla om tolerant lagstiftning eller om relationer mellan stater och mellan grupper i samhället, men tolerans kan även vara en egenskap hos individer. Det är på individnivå vi är intresserade av begreppet. Nedan följer beskrivningar av ett antal definitioner av tolerans.

Vi utgår först från ett analytiskt perspektiv, vilket i den positivistiska vetenskapen innebär att filosofin ägnar sig åt begreppsförklaringar (Vestergaard, Löfstedt, Ödman, 1981). Enligt Hansson (2008) finns tre kännetecken för tolerans. Det första innebär oenighet i viktiga frågor. Det andra handlar om att inte tvinga någon att tycka eller göra något som anses rätt och det tredje gäller att visa respektfullhet trots oenighet. Författaren beskriver två förhållningssätt

till begreppet tolerans. I den mer vidsynta definitionen är alla toleranta som inte ingriper, trots att de tycker att något är omoraliskt eller felaktigt. Den andra ståndpunkten är snävare och anser att tolerans är en moralisk dygd vilket innebär att en rasist aldrig kan vara tolerant, eftersom han har intoleranta idéer. I den bredare definitionen kan även en rasist anses tolerant under förutsättning att han inte ingriper mot dem han ogillar.

En öppnare definition av tolerans finns hos Walzer (1998) där han beskriver toleranta personer som att de kan ”samexistera med en annanhet³” (s.26) trots att de uppfattar denna annanhets värld som främmande. Denna annanhet förändrar inte den egna åsikten. Walzer beskriver olika grader av tolerans. Den första graden beskrivs som undvikande av diskussion med annanheten för att slippa konflikter, en slags resignerad acceptans. I den andra graden finns de som accepterar andras åsikter eller rättigheter, men utan att ändra sina egna ståndpunkter. I nästa grad uppfattas tolerans mer positivt, vilket innebär nyfikenhet inför olikheten och vilja till att lära känna den. Den sista graden på Walzers skala, entusiasm inför olikheten, är måhända inte tolerans enligt honom, för då någon är positiv till något blir toleransen obehövlig.

Bullard (1997) anser att tolerans är ett sätt att tänka, känna och agera i respekt för de som är olika oss och där människans lika värde står i fokus. Tolerans är då ett förhållningssätt som innebär att eftertänksamt och självmedvetet möta olika synsätt i en positiv anda och inte vara låst i sin egen föreställningsvärld. I Unescos⁴ *Konvention om skydd för världens kultur- och naturarv* beskrivs tolerans som en fredsskapande egenskap där ” respekt för kulturernas mångfald, tolerans, dialog och samarbete i en anda av ömsesidig tillit och förståelse är en av de bästa garantierna för internationell fred och säkerhet” (Svenska Unescorådet, 2009-05-04).

3.4 Om tolerans i läroplaner

Läroplaner tar sin utgångspunkt från internationella konventioner såsom Förenta Nationernas deklARATIONER om de mänskliga rättigheterna (Orlenius, 2001). Det står i barnkonventionen artikel 29:1d, att undervisningen ska ” förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt sam-

³ Annanhet - olikhet

⁴ Unesco - Förenta Nationernas (FN:s) underorgan. De jobbar för att skapa samarbete mellan länder inom vetenskap, kultur, utbildning och kommunikation samt information.

hülle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk” (UNICEF, 2009-05-12).

Toleransbegreppet följer demokratibegreppet i läroplanerna. Till exempel står i läroplanen för grundskolan 1962 (Utbildningsdepartementet, 1962) att skolan skall ge eleverna den etiska fostran som bär upp ett demokratiskt samhälle ” [de] måste bli fullt medvetna om innebörden av etiska begrepp som rättvisa, ärlighet, hänsyn och tolerans” (s. 16). I läroplanen för grundskolan 1969 (Utbildningsdepartementet, 1969) beskrivs begreppet demokrati som komplext där toleransen är en viktig del och att skolpersonalen ska lära eleverna att visa ”tolerans och respekt för andras uppfattningar” (s. 42). Lite annorlunda uttrycks det i läroplanen för grundskolan 1980 (Utbildningsdepartementet, 1980) där skolan ska påverka eleverna att ta till sig ”demokratis principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människorna i skolarbetet” (s. 17).

I den nuvarande läroplanen för grundskolan, Lpo 94, (Utbildningsdepartementet, 1994) beskrivs de grundläggande demokratiska värderingar som ska genomsyra hela skolverksamheten. Skolan ska fostra eleverna till ”rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande” (s. 5). Nykänen (2008) talar om skolans mångkulturella värdegrund och att Lpo 94 förespråkar tolerans som en eftersträvansvärd egenskap både för individen och för det demokratiska samhällets bevarande. Lärarna ska förmedla goda värderingar och med kunskap, diskussion samt aktiva insatser motverka fördomar och negativa attityder (Utbildningsdepartementet, 1994; Dahlkwist, 2006). Betoningen ligger på att eleverna ska gestalta och införliva dessa värden i sin livsvärld (Sigurdson, 2002).

3.5 Toleransskapande

Detta avsnitt beskriver hur tolerans kan främjas i skolan. I vår studie av tolerans har vi från litteraturen funnit ett antal ståndpunkter som anses gynna toleransskapande. Dessa berör olika områden, vilka härnedan redovisas under respektive rubrik. Beskrivningarna ges utifrån ett lärarperspektiv i mötet med elever.

3.5.1 Kunskaper

Kunskap är nyckeln till respekt och förståelse för andra människor. Att vidga vyerna hos eleverna är viktigt (Norell Beach & Berg-Danielsson, 2000). Dahlkwist (2006) menar att kunskaper handlar om faktakunskaper men också om värderingar, ansvar, normer, respekt och tolerans. Enligt Hermansson-Adler (2008) ska läraren bemöta intoleranta elever med kunskap

istället för att anklaga dem. Även Nykänen (2008) beskriver detta som en möjlighet att fostra till tolerans genom att vara tolerant i mötet med intoleransen och därigenom på sikt främja tolerans.

3.5.2 Kommunikation

Fialas (2005) ståndpunkt är att tolerans skapas genom filosofiska diskussioner och sokratiska samtal⁵. Även Dysthe (1996) förespråkar samtal där allas åsikter får komma till tals. Hon anser vidare att om läraren tror på att eleverna har mycket att tillföra varandra överförs den synen till eleverna och därigenom skapas större respekt mellan dem. För att diskussionerna ska bli givande ställs autentiska frågor där eleverna måste formulera egna svar: Hur tänker du då? Kan du förklara vad du menar med det? och så vidare. Buber⁶ (1994) varnar emellertid för att alltför mycket frågande lägger för stort ansvar på eleverna själva och menar istället att de skulle behöva goda råd av en vuxen.

3.5.3 Självmedvetenhet hos elever

För att vara tolerant fordras distans till sig själv sade Montaigne redan på 1500-talet (Hedin, 2004). Det handlar om självinsikt och att utmanas i sitt eget tänkande, vilket kan utvecklas i mötet med människors upplevelser och berättelser (Dysthe, 1996; Hedin, 2004; Lindqvist, 1999). Jons (2008) hänvisar till Buber som menar att annanheten, olikheten är det givande i ett samtal. Colnerud och Hägglund (2004) beskriver att när läraren förklarar och resonerar över andras perspektiv och känslor och väcker elevers empati och förnuft, kan en personlig utveckling ske. Genom dialog, rollspel, forumspel, värderingsövningar och lekar aktiveras elevers värderingar och attityder där de kan lära känna sig själv (Edling, 1997; Wahlström, 1993). Identifikation med olika människor av alla de slag ökar förmågan att vara tolerant (Norell Beach & Berg-Danielsson, 2000).

3.5.4 Arbeta för grupp gemenskap

Dahlkwist (2006) framhåller vikten av en öppen klassrumsmiljö där varje elev vågar uttrycka sig. Han anser att respekt för olik tänkande ska råda i gruppen och Norell Beach & Berg-Danielsson (2000) visar på betydelsen av att finna samhörighet i mångfalden. Hon betonar

⁵ Sokratiska samtal - undersökande och eftertänksamma samtal där reflekterande frågor ställs som för samtalet vidare (Egidius, 2006).

⁶ Buber, Martin (1878-1965).

också vikten av att arbeta toleransskapande även i tillsynes homogena grupper. Där är det framför allt väsentligt att visa på olikheter och oliktankande eftersom det under ytan kan finnas liten acceptans för minsta lilla avvikelse. Colnerud & Thornberg (2003) hänvisar till internationell forskning som påvisar att grunden för ett gott gruppklimat är normer för ordning och rättvisa, men lika viktigt är arbetet för skolgemenskapen. Där framhålls vikten av lärares arbete mot utanförskap och att elever behöver hjälp med både konflikter och samarbete. Cartasev (2006) anser att tolerans utvecklas i gruppen då ingen förlorar utan alla vinner, i konflikter eller i andra sammanhang.

3.5.5 Främja mångfalden

Enligt Bullard (1997) är det viktigt att genomskåda sina egna fördomar och beteenden. Norell Beach och Berg-Danielsson (2000) anser att läraren ska ”idka aktiv icke-diskriminering” (s. 99) som innebär en mångfald i kunskapsförmedlingen och motverkande av stereotyper om kön eller etnisk tillhörighet. Det innebär också att skärskåda vilka signaler miljön runt omkring i skolan ger. Tavlor och utsmyckningar, böcker, läromedel, filmer, leksaker och annat material, som inte bara är typiskt västerländska, visar på en mångfald.

4. Metod

Syftet med vår undersökning har varit att ta reda på hur lärare uppfattar begreppet tolerans och hur de förhåller sig i mötet med elever för att främja tolerans hos dem. Vi har valt att använda oss av kvalitativ metod med intervju som datainsamlingsinstrument. Detta kapitel inleds med en kort filosofisk utblick om vetenskap. Sedan beskrivs vår fenomenologiska utgångspunkt och hermeneutiska ansats för undersökningen. Därefter anges arbetsgången för utförandet.

4.1 Filosofisk utblick

All vetenskapsteori har en filosofisk grundsyn på världen, livet, kunskap och etik (Feyerabend, 2000). Ingen vetenskap kan vara sant objektiv eftersom kunskap och begrepp är tolkade av den tid, den miljö, de människor och det språk som används och vilka innebörder som läggs däri. Feyerabend hänvisar till Kuhn⁷ som benämner detta paradigm⁸ varur en vetenskap tar sin utgångspunkt. Allt i en teori är beroende av individens tolkningar av språket, förväntningarna och tidigare erfarenheter. Själva frågeställningen i en vetenskaplig undersökning är påverkad av personen vad gäller urval, innehåll och intentioner.

4.1.1 Fenomenologisk utgångspunkt

Vår undersökning har en fenomenologisk utgångspunkt. Grundtanken inom denna vetenskap går tillbaka på Kants⁹ idé där han skiljer på den objektiva världen utanför oss och den upplevda världen i våra sinnen, som han kallar fenomenvärlden (Stensmo, 2002). Inom fenomenologin är ambitionen att så mycket som möjligt stå fri från sin egen förförståelse både när man intervjuar och sedan tolkar materialet. Att försöka se det undersökta fenomenet utifrån olika perspektiv är typiskt för fenomenologin och tyngdpunkten ligger på att finna det gemensamma (Bryman, 2002).

Vi är medvetna om att varken vi eller någon annan kan vara helt objektiv, men vi har strävat efter att vara så lyssnande som möjligt på våra respondenter och bett dem förklara sådant som

⁷ Thomas Samuel Kuhn (1922-1996).

⁸ Paradigm - den rådande världsbild som en vetenskap tar sin utgångspunkt ur.

⁹ Immanuel Kant (1724-1804).

kan vara mångtydigt. Det handlar om att tolka, vrida och vända på begrepp, tankar och formuleringar. Det för oss in på hermeneutiken.

4.1.2 Hermeneutisk ansats

Att utgå från ett hermeneutiskt perspektiv handlar enligt Vestergaard, Löfstedt och Ödman (1981) om att för det första säga något, för det andra att förklara (göra tydligt, resonera omkring) och till sist att översätta (förstå och införliva både i känslan och förnuftet). Förståelsen ska sätta spår och förändra vårt eget synsätt. Enligt Stensmo (2002) är det viktigaste inom hermeneutiken, den så kallade hermeneutiska cirkeln, att se till helheten först, att göra klart vad budskapet i stort handlar om. Sedan kan teman hittas i texten och jämföras med andras texter. Återigen läses texterna i sin helhet för att finna fler teman tills inget nytt går att analysera fram. Genom detta förfaringssätt kan vi påstå att vårt arbete har en hermeneutisk karaktär även om vi inte lever upp till alla de kriterier som Alvesson och Sköldberg (2008) sätter upp för hermeneutiken.

4.2 Kvalitativ intervjumetod

Kännetecknande för kvalitativ forskningsintervju är inte antalet intervjuade. Det väsentliga är budskapet i respondenternas berättelser och tolkningen av dem (Bryman, 2002). Vi är intresserade av respondenternas fenomenvärld, deras tolkning av begreppet tolerans och tankar omkring värdegrund samt beskrivningar av hur de förhåller sig i mötet med elever för att utveckla tolerans hos dem. För våra frågeställningar är det betydelsefullt att få ta del av lärares egna berättelser och erfarenheter, eftersom de är en del av skolvärlden där de måste hantera och hitta lösningar för att elever ska fungera tillsammans. Enligt Linnér (2005) kan lärares agerande förmedlas genom språket i samtal, där värden, kunskapsinnehåll och intentioner beskrivs. Fördelen med intervjuer är möjligheten att lyssna på en respondent åt gången och när intervjun spelas in på band kan den återges i detalj.

4.3 Urval

För att komma i kontakt med lärare har vi ringt till skolor i länet och presenterat vårt syfte med undersökningen, antingen för en rektor eller en lärare. Vi har sökt lärare som aktivt arbetar med skolans värdegrund. Urvalet är i den bemärkelsen positivt (Bryman, 2002). För att få så stor variation som möjligt på datamaterialet har vi vänt oss till åtta olika kommuner i länet då skolplaner och arbetssätt när det gäller värdegrunden kan se lite annorlunda ut på skolor.

Vi har valt skolor både i glesbygd och i städer och vänt oss till lärare i skolår 1-6. Fem av skolorna har många elever med olika kulturell bakgrund och de övriga tre skolorna har få elever med olika kulturell bakgrund. En skola har även särskola.

Vi har intervjuat fyra lärare var, alltså åtta sammanlagt.

4.4 Genomförande av intervjuer

Vi har valt en halvstrukturerad intervjumetod med ett antal frågor att samtala omkring. Den kvalitativa intervjun kan enligt Kvale (2008) liknas vid ett samtal där frågorna är öppna och där hänsyn inte måste tas till en bestämd ordningsföljd på frågorna. Vi sammanställde intervjufrågorna (Bilaga 1) utifrån våra frågeställningar. Den skickades till respondenterna en vecka innan intervjutillfället. Detta för att ge lärarna tid till reflektion så att vi skulle få innehållsrika och uttömmande svar. Intervjufrågorna pilottestades en gång för att utröna om frågorna gav svar på det vi ville undersöka. Eftersom den fungerade ändrades inte frågorna och pilotintervjun togs med i datamaterialet. Alla intervjuerna genomfördes på lärarnas skolor, utom en, som gjordes i lärarens hem. Intervjuerna genomfördes enskilt och ostört i små grupper. Tidsåtgången var 30-50 minuter. Vi spelade in intervjuerna på kassettbandspelare. Fördelen med detta var att vi kunde lyssna uppmärksamt och koncentrerat på respondenterna istället för att anteckna intervjuerna.

4.4.1 Transkribering av intervjuerna

Intervjuerna har transkriberats utifrån ett förfaringssätt där vi i första hand skrivit ner respondenternas egna formuleringar så noggrant som möjligt. Dock har vissa omformuleringar gjorts där vi ansett det nödvändigt, för att texten skulle bli mer läsvänlig, likaså har vi skrivit ut stor bokstav och punkt där vi ansett det vara lämpligt. När de intervjuade personerna kommit ifrån ämnet har vi markerat den delen i texten med ordet paus eller tecknet (...). För övrigt har vi uteslutit upprepningar och suckar, för att vi anser det oväsentligt för vår undersökning, eftersom vi i analysen ska finna mening, innebörder och teman i det som har sagts. Att transkribera intervjuerna var en tidskrävande process, men enligt Kvale (2008) är detta ett förfaringssätt som ger möjlighet att återuppleva intervjusituationen.

4.5 Analys

Enligt Kvale (2008) börjar analysarbetet redan vid transkriberingen av intervjuerna. Han menar också att en dimension går förlorad när tal översätts till text, därför att intervjun sker i ett sammanhang och i interaktion med de deltagande medan texten saknar detta. I vår undersökning har Kvales (2008) analysmetoder använts där första steget är meningskoncentrering som innebär att hitta innebörden i texterna. Vi började med att läsa alla intervjuer i sin helhet, sedan gjordes anteckningar i kanten och understrykningar i texterna där vi fann sådant som var relevant för våra frågeställningar. Först plockade vi ut lärarnas utsagor om skolans värdegrund som innefattar både bemötandet av elever i olika sammanhang och situationer, men också lärarnas egna reflektioner om begreppet värdegrund. Lärarnas definition av tolerans var en fråga som var lätt att urskilja. Vi försökte sedan få fram lärarnas utsagor om förhållningssätt i olika sammanhang och i undervisningen. Detta underlättade analysen i sin första fas. I den andra fasen har teman hittats från resultatet i den första fasen. I den tredje fasen har intervjuerna lästs i sin helhet igen för att finna fler utsagor till våra teman och en sortering av dem i underteman har gjorts. I denna tredje fas arbetade vi var för sig. Sedan har vi tolkat, diskuterat och vridit och vänt på materialet för att komma fram till en samsyn i resultatet.

4.6 Reliabilitet och validitet

Kvale (2008) menar att reliabilitet, validitet och generaliserbarhet är en slags treenighet i den positivistiska vetenskapstraditionen, som inte helt och hållet går att överföra till kvalitativ forskning. Här talar Kvale istället om trovärdighet, giltighet och kommunicerbarhet.

När det gäller intervjuer handlar reliabilitet om att undvika ledande frågor. Intervjuerna ska vara trovärdiga och pålitliga. Vi har utfört intervjuerna var för sig men varit noga med att alla samtalsfrågor har blivit behandlade och strävat efter att fokusera på dem i intervjuerna. Enligt Kvale (2008) påverkar både intervjuare och respondent varandra i intervjusituationen och det kan vi inte göra mycket åt. Transkriberingen av intervjuerna har också gjorts var för sig men vi har analyserat, tolkat och sammanställt resultatet gemensamt. Eftersom vi spelade in intervjuerna på band har reliabiliteten ökat, då vi kunnat lyssna på dem flera gånger samt haft möjlighet att gå tillbaka till intervjuerna om någon utsaga behövts kontrolleras.

Validitet handlar om hur tillförlitlig vår undersökning är för vår frågeställning (Kvale, 2008). Det gäller både kvalitén på intervjun men även valet av respondenter, där vi sökt efter lärare som har stort engagemang i värdegrundsarbetet. För att ge respondenterna möjlighet att reflektera kring begreppet tolerans i skolan skickade vi ut intervjufrågorna i förväg, eftersom

våra frågeställningar kräver tid till reflektion. Vår ambition var att ta reda på hur lärare kan främja tolerans hos elever. Även om de intervjuade lärarna inte skulle ha tillämpat sina principer i verkligheten och sett att de fungerar, finns en idé och tanke hos dem att vilja göra detta och att det är just detta som gynnar toleransskapandet.

Vi inser att vi inte kan dra några generella slutsatser utifrån ett så litet underlag som åtta intervjuer, men eftersom vi är intresserade av de möjliga likheter och olika perspektiv som lärarnas berättelser förmedlar, tror vi oss finna svar på våra frågor.

4.7 Etik

Vi tog kontakt med rektorer och lärare i första hand per telefon, annars via e-mail och berättade om vårt syfte och hur undersökningen skulle gå tillväga. Lärarna som ställt upp på intervjun har gjort det helt frivilligt och har stort intresse i skolans värdegrundsarbete. De informeras om anonymiteten i undersökningen där privata data inte går att identifiera (Kvale, 2008) och att intervjuerna skulle spelas in på band. Vi har inte nämnt namn på skolor eller kommuner som vi besökt. Det är viktigt att vi som forskare tar hänsyn till respondenterna, att de skyddas och att deras berättelser behandlas på ett omsorgsfullt sätt. Vidare är det betydelsefullt att möta respondenten med respekt och inge förtroende både inför, under och efter intervjun samt att lyssna uppmärksamt när vi tar del av lärarnas berättelser (Kvale, 2008). Vid analysen av materialet ska hänsyn tas till helheten i intervjun och valda utsagor från respondenterna ska tolkas utifrån sitt sammanhang.

5. Resultat

I detta kapitel redovisar vi resultatet från intervjuerna. De åtta lärarna namnges med beteckningarna LA, LB, LC, LD, LE, LF, LG samt LH. Beteckningarna skrivs inom parentes i anslutning till citaten som vi använder oss av för att verifiera våra tolkningar i resultatet.

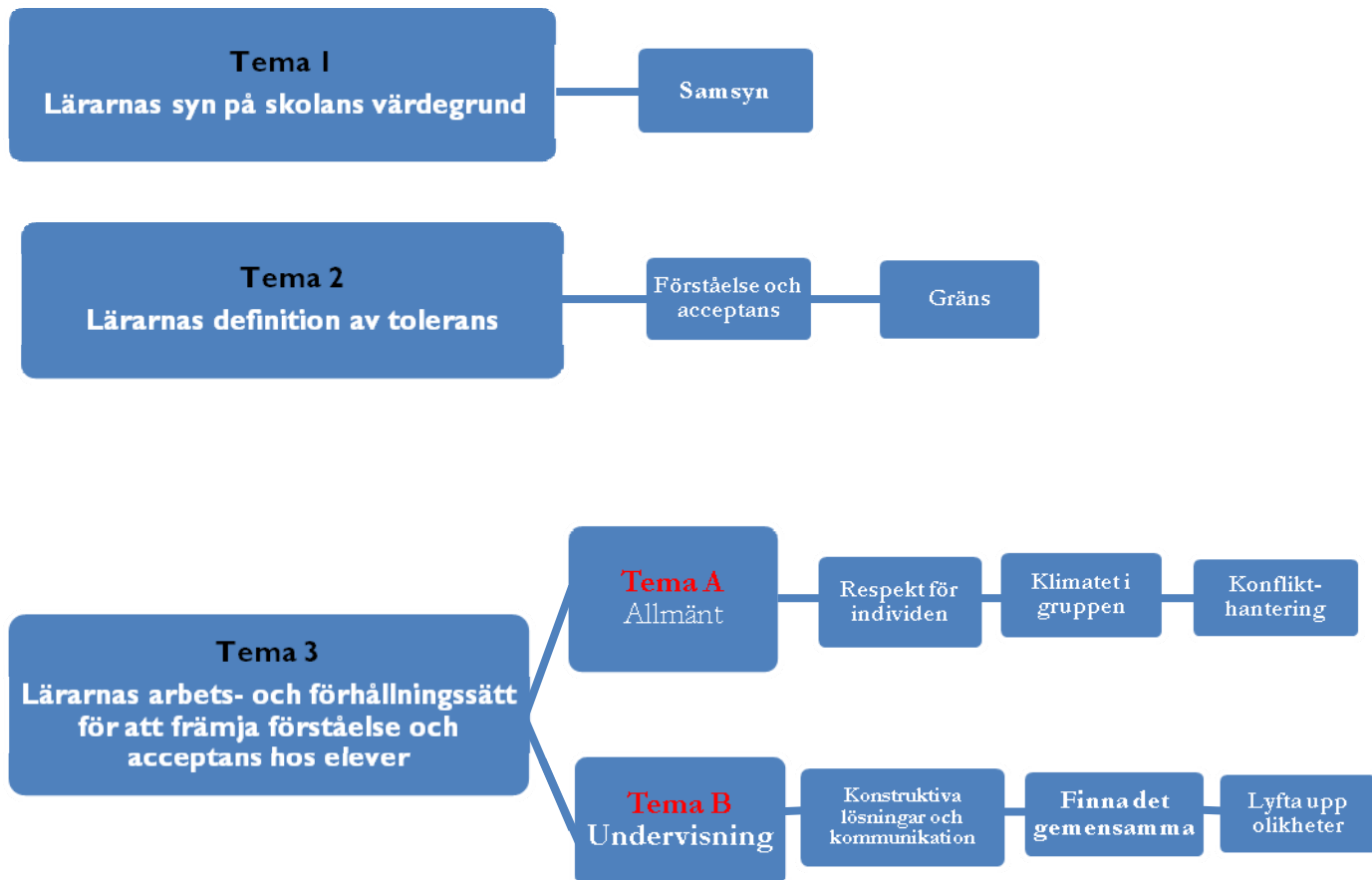
[...] betyder att vissa delar av lärarens ord är borttagna.

5.1 Översiktlig beskrivning av resultatet

Våra frågeställningar innefattar dels hur lärarna tolkar begreppet tolerans, dels hur de anser sig främja tolerans hos elever. Vi har valt att presentera resultatet i tre huvudteman, där det första temat beskriver hur lärarna ser på skolans värdegrund. Det temat beskriver helheten vari begreppet tolerans är en del. Det andra temat beskriver hur lärarna definierar begreppet tolerans. I det tredje temat beskrivs hur lärarna arbetar och förhåller sig för att skapa förståelse och acceptans hos elever i olika sammanhang. Temat är uppdelat i två underteman. Tema A tar upp lärarnas arbete och förhållningssätt på ett allmänt plan och tema B tar upp deras arbete och förhållningssätt i själva undervisningen. Alla teman har i sin tur underteman som beskriver innehållet för respektive tema.

Utfallet beskrivs i bildschemat på nästa sida.

De stora rutorna längst till vänster beskriver huvudtema 1, 2 och 3. Tema 3 har två underteman, A och B. De minsta rutorna visar underteman till respektive tema.

Figur 1.

5.2 Tema I

Lärarnas syn på skolans värdegrund

Detta tema beskriver lärarnas syn och tankar omkring skolans värdegrund.

Samsyn

Skolans uppdrag är att förmedla och leva upp till de demokratiska värden som samhället vilar på. Lärarna anser det oerhört viktigt att arbeta för värdegrunden och menar att det är grundstommen som genomsyrar det dagliga arbetet i skolan. Dessa värden, som står i läroplanens texter, handlar om alla människors lika värde, människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan könen och solidaritet med svaga och utsatta. Det är komplexa begrepp som tolkas olika från lärare till lärare. Det kan därför vara svårt att finna en samsyn om vad dessa värden egentligen innebär:

Man tror att alla pedagoger har det här i bakhuvudet, men det har man inte. Vi vet inte riktigt vad vi menar och jag tror att vi måste diskutera det här tillsammans. Vi har ju särskola på skolan och det här med människors lika värde, tycker vi att vi behandlar dem lika? (LG).

På några skolor har man brutit ner värdegrunden till ord såsom förståelse, trygghet, gemenskap, ärlighet, respekt och människors lika värde. Detta har på en skola gjorts i samarbete med all personal, föräldrar och elever, för att på så sätt förtydliga vad värdegrunden egentligen handlar om. För att förklara orden och ge en förståelse för dem har en lärare satt in dem i meningar:

...så att vi är säkra på att det är detta vi tror på och tolkar när vi pratar om ett bra värdegrundsuppdrag i skolan (LB).

Alla som arbetar på skolan såsom lärare, rektor, skolsköterska, kurator, med mera har ett gemensamt ansvar för alla elever. Tillsammans ska de skapa en trygg och god miljö för att elever ska utvecklas positivt både kunskapsmässigt och socialt. Då ska lärarna inte gå förbi elevers känslor och konflikter, utan ge dem möjlighet att våga visa sina känslor, intryck och upplevelser i olika sammanhang. En lärare säger att alla vuxna på skolan samarbetar mycket nära i ett spår där cirka 70 elever ingår från år 1-6, för att de tillsammans ska upptäcka och förhindra eventuella kränkningar och konflikter:

...alla barn i vårt spår är mina elever... (LF).

Värdegrunden handlar inte bara om att det ska fungera i skolan utan för hela livet. Eleverna ska få med sig en känsla för vad som är rätt och fel så att de kan skapa sig ett gott liv nu och i framtiden:

...vi ska skapa individer som ska klara sig hela livet i samhället [...] man måste klara många sociala bitar som människovärdet, likavärdet...(LA).

5.3 Tema 2

Lärarnas definition av tolerans

Detta tema beskriver hur lärarna definierar begreppet tolerans där utfallet blev förståelse, acceptans och gräns.

Förståelse och acceptans

Tolerans handlar om förståelse och acceptans för varandras olikheter. När förståelse finns för en annan människas beteende är det lättare att acceptera det. Det handlar om att visa respekt för alla individers olikheter och inte uppfattas som konstig om någon är, beter sig eller ser ut på ett speciellt sätt. En lärare säger:

Då tycker jag att man är tolerant, att man kan se bakom det där, ja till exempel slöjan eller språket eller att man är mörk i hyn, att det är inte det som gör att man är annorlunda egentligen (LF).

För att utveckla förståelse och acceptans betonas vikten av förklaringar och samtal om varför något eller någon är på ett visst sätt:

...man ska inte vara rädd för barn som är annorlunda, t.ex. ett barn som är utåtagerande som skriker mycket i klassrummet, kastar grejer och hotar de andra eleverna. Då kan man antingen ordna så att man pratar ut med eleven eller att man tar det i helklass där man pratar kring barnet (LA).

Gräns

Begreppet tolerans beskrivs av lärarna som en gräns. Toleransen har en gräns för vad som är acceptabelt. För att elever ska fungera i grupp är det nödvändigt med tydliga gränser. Det måste finnas vissa ramar som elever inte får gå utöver och där handlar det om att inte få kränka eller skada någon annan:

... tolerans är faktiskt också att sätta ner foten och säga NEJ! Det här accepterar jag aldrig för de andra barnens skull (LE).

...ingen kränkning, hot, mobbning, påhopp, slag. Där går gränsen (LA).

Var toleransgränsen går när det gäller andra företeelser än dem som nämns i citatet ovan, kan skilja från lärare till lärare och mellan olika tillfällen. En lärare säger:

Toleransnivån kan se väldigt olika ut hos pedagoger, till exempel bara det här att man har mössa på sig inomhus. Då kan man hamna i konflikt med andra lärare för att toleransnivån hos oss kan se olika ut (LA).

En lärare resonerar så här:

Toleransen är från person till person och även för mig då, olika dagar, är jag trött, har jag en annan tolerans (LH).

Upplevelser av en situation eller händelse kan tolkas olika beroende på person. Känsligheten för ord, uttryck och miner varierar hos elever och här gäller det för läraren att känna sina elever för att kunna bedöma när till exempel en kränkning sker. Olika uppfattningar hos lärare om vad som skadar någon eller inte, kan utgöra en av grunderna till mobbning mellan elever. En annan orsak kan vara att lärare inte ser elever i alla situationer:

Vi kom på det, vi kunde inte hålla reda på alla för vi är ute på olika raster och då ser jag någonting att den eleven gör så. Nästa rast kanske den gör likadant, fast då är det en annan vuxen som ser och så pratar vi inte om det kanske, utan vi ser det som en engångsföreteelse (LH).

Toleransen hos läraren kan också variera beroende på vilken elev det gäller. Olika krav ställs på elever beroende på vilka behov de har och vilka omständigheter som finns runt omkring dem. Lärarna anpassar då undervisningen efter elevens förutsättningar. En lärare uttrycker:

Ibland behöver man visa en speciell tolerans som inte har med skolan att göra (LB).

5.4 Tema 3

Lärarnas arbete och förhållningssätt för att främja förståelse och acceptans hos elever

Detta tema tar sin utgångspunkt i de intervjuade lärarnas definition av tolerans i betydelsen förståelse och acceptans. Här beskrivs hur lärarna arbetar och förhåller sig för att främja förståelse och acceptans hos elever, både på ett allmänt plan och i undervisningen. Dessa två delar beskrivs i undertema A respektive B.

5.4.1 Tema A

Lärarnas arbete och förhållningssätt på ett allmänt plan

Detta undertema handlar om lärarnas arbete och förhållningssätt på ett allmänt plan. Där har vi valt att dela upp innehållet under tre underteman, ett för respekten för individen, ett för klimatet i gruppen och ett för konflikthantering.

Respekten för individen

Lärarna vill ha goda relationer till sina elever. I mötet med eleverna visar läraren respekt för deras olikheter, bryr sig om dem och tar dem på allvar. Hur läraren bemöter eleverna efter deras personligheter och förmågor har stor betydelse för att de ska känna sig accepterade:

Det bygger mycket på att man ska se varje individ. Där finns ju alla diskussioner, varenda lektion, varenda rast, varenda tillfälle man möter barnen... (LG).

Att man visar respekt och att man möter alla barn utifrån deras förmågor och vad det barnet behöver just då. Det är respekt att inte möta alla barn lika (LE).

I detta förhållningssätt är lärarna en förebild för eleverna som lär dem vad respekt är, att det innebär en ömsesidighet i mötet med någon annan. Den tid som läggs ner på informella samtal med eleverna skapar ett gott förhållande mellan lärare och elever som i längden påverkar positivt på skolarbetet. En lärare uttrycker:

...om jag ägnar 20 minuter varje morgon så har jag igen det under hela dagen. Det är bara så, lyssna på dem och de lyssnar på mig...Om man vinner barnens hjärta så får man också deras hjärna (LE).

Klimatet i gruppen

För att förståelse och acceptans ska utvecklas i gruppen är det viktigt med en öppen och tillåtande miljö i klassrummet där elever kan känna sig trygga och våga uttrycka sig. Läraren ska se och respektera alla. Det ska vara accepterat att både misslyckas och lyckas i skolarbetet och läraren ska visa att alla är lika värdefulla oavsett var eleverna befinner sig i sin utveckling. En lärare säger:

Man visar att alla har rätt att finnas och tycka det man vill och vara såsom man är. Det är viktigt att man skapar ett tillåtande klimat där man inte visar att nån är sämre eller bättre men samtidigt visar att det är okey att vara sämre och okey att vara bättre (LA).

Uppmärksamhet för vad som sker i klassrummet och tydlighet hos läraren är betydande när respekten för varandra ska upprätthållas i gruppen. En lärare berättar:

Att våga sticka ut åt nåt håll, att vara annorlunda på nått sätt, att det ska vara tryggt. Det jobbar jag mycket med. Så fort jag märker någon kommentar eller ögonkast eller min eller någonting, så kan jag bryta mitt i klassen och säga någonting om det. Jaha, vad tänker du när du gör den minnen? eller vad tänker du när du säger så? (LH).

Att ställa självreflekterande frågor, liknande dem i citatet ovan, använder lärarna ofta för att eleverna ska bli medvetna om sitt eget tänkande och handlande. Det är viktigt att få till en diskussion när något har inträffat och ställa olika perspektiv mot varandra. En lärare säger:

Eleverna kan uttrycka ställningstaganden som inte alls är okey och då får man prata med dem och fråga varför tycker och tänker du så? Man får inte nedvärdera det, utan lyfta upp det och ställa det i förhållande till den andras tankar (LC).

I ett öppet klassrumsklimat blir eleverna mer pratsamma, men de vågar säga vad de tycker och tänker. Då skapas en medvetenhet hos eleverna om sin egen påverkan på gruppen och därigenom utvecklas en större gruppgemenskap. En lärare uttrycker det så här:

De vågar helt enkelt uttrycka sig mer och vågar komma med idéer. Eleverna blir mer medvetna om sin egen roll i klassrummet, då får eleverna en mer "vi känsla" och att det inte bara är fröken som bestämmer och som gör det bra i klassrummet... (LA).

Konflikthantering

Lärarna betonar vikten av att bistå eleverna vid konflikter. Där är det viktigt att diskutera med eleverna om att händelser kan ses från olika perspektiv. Den enas upplevelse är lika riktig och verklig som den andras och eleverna ska lära sig acceptera det och kunna kompromissa. Lärarna hanterar konflikten antingen enskilt med berörda parter eller i helklass. Händelsen tas

upp utan att döma eller peka ut någon. En lärare brukar berätta om konflikter i sagoform som handlar om fingerade personer och sedan resonerar klassen om hur det kan kännas i en liknande situation:

För känslor tror jag är jätteviktigt att jobba med, inte bara att man blir ledsen utan varför man blir ledsen. Hur känns det när man är ledsen....att låta barnen ha lite tankekedja, att prata omkring hur det känns utan att anklaga någon (LE).

Konflikthantering på ett konstruktivt sätt kan vara en möjlighet för eleverna att förstå andras känslor och reaktioner. På en skola finns en konflikthanteringsgrupp som består av några lärare som avsatt tid för att kunna samtala med elever som hamnat i konflikt. Det är ett förebyggande arbete som förhindrar mobbning och utanförskap. Läraren berättar:

Barn har ett behov av att prata och diskutera, hur känner du? hur känner du? Att de får höra att nu blev dem faktiskt ledsna när jag sa sådär. Då kanske jag inte ska säga så mer. Man kanske ska höra det tre, fyra gånger innan man slutar [...]. Får man inte höra det så tror jag att det hänger med (LG).

Konflikter ska helst lösas i direkt anslutning till det inträffade. En lärare menar:

Man måste ta det på en gång, för barn lever här och nu och därför funkar det inte att låta det gå (LA).

Det kan också bero på situationen hur en lärare agerar:

Det är olika från fall till fall. Det beror på hur stort det är. Vissa grejer behöver man angripa direkt, vissa kan man avvakta lite så att barnen lugnat ner sig (LD).

Det är viktigt med ett avslut i konflikter, vilket kan innebära att eleverna ifråga ber om ursäkt till varandra. Ett avslut innebär att ursäkten måste vara äkta och inte bara handla om en konvention, som till exempel att bara säga "förlåt". En lärare uttrycker:

Förlåt säger man om man vill säga förlåt annars gör man inte det, tycker jag. Då har det inget värde [...]. Man kan visa på annat sätt om man vill att det ska bli bra mellan dem två [...]. Det kan man visa med "- kom med mig i leken här" eller bara lova att det ska sluta, det jag gjorde (LH).

En viktig aspekt är att ta kontakt med föräldrar när elever hamnat i konflikt. Rent generellt ger ett gott samarbete både med eleverna, andra lärare och inte minst med föräldrarna stora möjligheter för att lyckas i toleransskapandet:

Jag tar gärna ett samarbete med föräldrar eller anhöriga för att vi ska skapa tolerans och förståelse för varandra (LB).

5.4.2 Tema B

Lärarnas arbete och förhållningssätt i undervisningen

Detta undertema handlar om lärarnas arbete och förhållningssätt i undervisningen. Det beskriver hur lärarna tar tillvara och hanterar elevers olikheter i den specifika undervisningssituationen för att främja förståelse och acceptans hos elever.

Konstruktiva lösningar och kommunikation

Lärarna förmedlar en slags positiv och konstruktiv väg, där elevers olikheter, svårigheter och behov tas i beaktande. Det handlar om att finna vägar för att lösa eventuella problem och att arbeta lösningsfokuserat i mötet med eleverna:

Är det så att de har svårt för att hålla varandra i hand till exempel, då gäller det att lura dem dit att tycka att det är roligt, att jobba mer med snabba byten i dansen så att de inte tänker på det till slut. Att försöka se den biten och inte skälla på dem, utan hitta ett annat sätt (LG).

Vid planering av undervisning tas hänsyn till alla elever och där är individualisering och variation av innehåll och arbetssätt på lektionerna av stor betydelse. När variationen är en naturlig del i vardagsarbetet utvecklar eleverna en förståelse för olikheter:

Vi har specialgrupper till höger och vänster, motorikgrupper där elever får gå ifrån, en del lär sig fortare i det ämnet och en del i det. Det är ingen som retar en för att man går till motoriken [...]. När man har såna grupper där man inte hör någonting om det, då tror jag att vi har jobbat ganska bra med det (LG).

När läraren förklarar och samtalar om att människor är olika och lär sig på skilda sätt skapas en större förståelse hos eleverna. En lärare säger:

Det kan vara barn som behöver sitta vid en dator för att skriva, en del kanske lästränar, en del går på extra svenska träning. Det blir inget konstigt för att det är så öppet klimat [...] eftersom vi pratar om det hela tiden... (LD).

Eleverna får arbetsmaterial som möter deras utvecklingsbehov. En lärare undervisar i matematik på fyra olika nivåer. När eleverna ifrågasatte detta togs det upp till diskussion. Läraren frågade eleverna där de fick reflektera själva:

Eftersom Per är så duktig i matte, men Lisa tycker att det är jättesvårt och jobbigt, är det rättvist att jag ger båda två samma matteläxa då? (LE).

I praktiska ämnen, till exempel idrott, kommer elevers olikheter i dagen på ett mycket tydligt sätt, där deras kroppsliga och motoriska utveckling kan skilja på flera år i samma klass. Då gäller det för läraren att fokusera på kursplanemålen om vad eleverna ska lära och vara idérik i sin planering för att alla ska vara delaktiga. En lärare uttrycker det så här:

Man förändrar leken så att alla kan vara med [...] utifrån sina villkor och då kommer den här toleransen med. Man behöver inte hoppa bock, man behöver inte spela handboll eller fotboll, utan jag vet att vi ska träna vissa saker, och är det till exempel samarbetet, så är det kanske människans lika värde. Alla ska ha passningar (LG).

Skolaktiviteter som inte innehåller tävlingsmoment främjar tolerans mellan elever. En lärare har tävlingsfri verksamhet och säger:

Jag tror att tävlingar sätter fingret på tolerans eller acceptans om man är bättre eller sämre (LG).

Oavsett vilka skolämnen det gäller ligger tonvikten på diskussionen och samtalet tillsammans med eleverna för att skapa förståelse. När elever möter andra elever med annan bakgrund, religion och kultur är det ofta kunskaper om dem som saknas. En lärare säger om eleverna:

Så det blir mycket diskussion och att de behöver kunskap om andras sätt att leva...(LF).

På skolorna finns särskilda ämnen som tar upp enbart livsfrågor, så kallad livskunskap. Där handlar det om kommunikation i olika former, inte bara som samtal, såsom drama, rollspel och värderingsövningar. Olika perspektiv på en etisk eller moralisk fråga ställs mot varandra där eleverna får möjlighet att reflektera. En lärare säger:

Det är ganska vanligt med värderingsövningar, då man får möjlighet att reflektera: Är det här bra? Tänker jag rätt? Då är det viktigt att man lyssnar på varandra och visar barnen, att så kan man också tänka (LC).

I ett drama kan en konflikt tas upp generellt, för att eleverna ska möta olika infallsvinklar på händelsen och få förståelse för andras känslor och reaktioner:

När det har blivit konflikter så kan man göra drama eller spela upp situationer för att se hur andra i klassen hade reagerat i en sån situation (LB).

Finna det gemensamma

På de mångkulturella skolorna där eleverna har olika bakgrunder, religioner, med mera, kommer frågor om olika värderingar och synsätt lättare upp till ytan. Lärarna vill visa på det gemensamma mellan kulturer och människor. En lärare berättar:

På den här skolan blir det väldigt naturligt att de får en viss inblick i, ja, de firar andra högtider till exempel och då är de lediga från skolan och en del fastar. Sen försöker jag prata om det att kristna har ju också fastat, men gör det inte så mycket nu (LF).

Att se möjligheterna i mångfalden kan vara att lyfta fram de språk som finns representerade i en mångkulturell klass och att göra något gemensamt av det. En lärare har exempel på detta:

Så vi hälsar på morgonen och säger "hej då" på ett språk i taget, kanske i några veckor. Det kan vara på albanska, sokratiska, thailändska, har vi. Just nu är det på finska (LH).

För att skapa gemenskap på ett enkelt sätt får eleverna hjälpa varandra på lektionerna med arbetsuppgifter. Där försöker läraren ta vara på elevers olika förmågor och lyfta det på ett konstruktivt sätt.

Lyfta upp olikheter

Diskussioner uppstår i olika skolämnen, men särskilt i religion och geografi, eftersom det då talas om olika kulturer, seder, högtider, platser och hur människor lever i andra länder. Det ger eleverna nya kunskaper om andra människor och olika synsätt. En lärare säger:

... att lyfta det positiva som finns i andra delar av världen som vi drar nytta och får glädje av (LB).

Lärarna lägger också tonvikten på att se det som är positivt hos varje elev och bygga vidare på det. Att samtidigt lyfta elevers ursprung bekräftar dem ännu mer. En lärare berättar:

...att låta elever med olika bakgrund berätta var de kommer ifrån och detta brukar vi göra på FN-dagen, se till att varje barn får chansen att presentera sitt land, berätta om sitt ursprung (LA).

På en mindre mångkulturell skola är de öppna för och ser olikheten på ett berikande och positivt sätt:

På den här lilla skolan blir det spännande när någon är annorlunda, att det blir ett intresse runt det, att det inte blir något konstigt utan mer "aha" (LD).

För att skapa förståelse för olikheter överhuvudtaget är det viktigt att lyfta upp och samtala om dem, att vi är olika och kan känna på olika sätt. Olikheten hjälper till att utveckla elevers förståelse. En lärare berättar om en elev:

Hon är ju väldigt annorlunda i utseendet. Men hon är väldigt duktig på att säga vad hon känner eller tänker. Det har nog lärt klassen mycket... (LH).

Samtidigt som förklaringar och samtal om varandras olikheter förs är det viktigt att lyfta allas lika värde, att varje människa är unik och värdefull för den hon är:

...att man faktiskt ibland säger det, att det inte finns någon annan än du som är så här. Om det är något som händer, att vi måste vara rädda om Lisa för det finns bara hon i hela världen som är sån (LE).

6. Diskussion

Syftet med studien var att finna hur lärare uppfattar begreppet tolerans och hur de arbetar och förhåller sig i mötet med elever för att främja tolerans hos dem. Utifrån resultatet av lärarnas beskrivningar har vi stött på många områden som går i varandra som har varit svåra att urskilja. Därför valdes ett övergripande tema, med två tillhörande underteman, som båda handlar om lärarens arbete och förhållningssätt för att främja tolerans (förståelse och acceptans), ett på det allmänna planet och ett för undervisningen. Lärarnas tankar om skolans värdegrund valdes som ett första tema och definitionen av tolerans som ett andra tema. Vi beskriver slutsatserna från resultatet härnedan.

Lärarna anser att värdegrunden är det som genomsyrar allt i skolans vardag i det egna handlandet och bemötandet av eleverna. Deras tankar om skolans värdegrund visar att det inte är enkelt att förhålla sig till den, eftersom lärare tolkar värdena olika. Det går att enas om vissa värden som Colnerud och Thornberg (2003) och Lindgren (2001) beskriver, men hur dessa värden exakt tolkas och visar sig i handlandet är en annan fråga. Dessa svårigheter tacklar lärarna genom att diskutera och komma överens i tolkningarna. Tid till detta saknas ofta.

Toleransbegreppet som lärarna definierat det stämmer i stort med de teorier om begreppet som Hansson (2008) och Walzer (1998) beskriver. Däremot förbigår lärarna Hanssons tes om att toleranta personer inte ingriper trots att något upplevs som omoraliskt. Dock har vi tolkat lärarnas beskrivningar av sitt agerande i interaktion med eleverna att de i praktiken är toleranta gentemot dem, på det sättet att de visar tålmod, frågar, diskuterar med mera, när de skulle kunna visa sitt ogillande istället. Detta förhållningssätt är en förebild för eleverna och lär dem vad tolerans är. Nykänen (2008) beskriver detta som en möjlig väg för att lära elever tolerans. Lärarna anger också toleransgränsen - att det finns beteenden hos elever som absolut inte kan accepteras, då det handlar om elever som skadar andra.

Lärarnas arbete och förhållningssätt på ett allmänt plan handlar om bemötandet av varje elev, arbetet med klimatet i gruppen och hur de hanterar konflikter mellan elever. Här visas att de vill ha goda relationer med dem och se varje individ. För att uppnå ett gott gruppklimat används kommunikation, såsom Fiala (2005) och Dysthe (1996) förespråkar, där samtal, frågor, förklaringar, diskussioner, rollspel och drama nämns av lärarna som metoder för att utveckla elevers kunskaper och självinsikt. Sådana metoder framhålls av Edling (1997) som möjliga vägar till självinsikt. Lärarna låter eleverna själva få reflektera och leva sig in i frågeställning-

ar som utmanar deras egna ställningstaganden. Detta är en viktig förutsättning för att vidga elevens tankevärld och utveckla tolerans (Norell Beach & Berg-Danielsson, 2000; Colnerud & Hägglund, 2004).

Vid konflikter anser lärarna att opartiskheten är viktig och att eleverna ska lära sig se det inträffade från olika perspektiv. Konflikter ska hanteras så omedelbart som möjligt och enligt Colnerud och Thornberg (2003) gynnas klimatet i gruppen när lärare bistår eleverna vid konflikter. Vi har kommit fram till att konflikter som hanteras på ett toleransskapande sätt, ger elever möjlighet att lära tolerans genom den direkta upplevelsen av någon annans reaktioner och samtalet omkring dem.

I planeringen av undervisningen är lärarna konstruktiva och vill finna varierade aktiviteter, uppgifter och metoder för att tillgodose alla elever. De stärker gemenskapen och mångfalden i elevgruppen genom att finna både det gemensamma och lyfta upp olikheter. Norell Beach och Berg-Danielsson (2000) anser att detta förhållningssätt är toleransskapande. Att se olikheten, annanheten, som utvecklande förespråkas av Buber enligt Jons (2008). Mångfalden ses som en möjlighet, inte ett hinder. Som motvikt till detta berättar lärarna om risken att elever kan bli utlämnade om de själva skildrar sina liv och levnadssätt. Då kan läraren istället berätta om företeelser på ett generellt plan. En annan viktig aspekt som främjar tolerans enligt Cartasev (2006) är att undvika tävlingar. Detta framkom också i resultatet.

Kommunikationen är tyngdpunkten i arbetet för tolerans där lärarna för dialog och diskuterar med sina elever i syfte att skapa förståelse och acceptans hos dem. De förklarar, beskriver och tydliggör olika problem och finner lösningar på dem tillsammans med eleverna. Lärarens betydelsefulla roll är att vara en god förebild genom att leva upp till de värden som han eller hon vill förmedla till eleverna. Som lärare bör man vara tolerant, lyhörd, öppen, tydlig och villig att diskutera allt mellan himmel och jord och lite till...

6.1 Metoddiskussion

Vi anser intervjumetoden lämplig där vi tagit del av åtta lärares erfarenheter och berättelser och därigenom erhållit ett innehållsrikt datamaterial. Uppsatsens innehåll är övergripande och vi hade kunnat ge den mer bredd och djup om vi stärkt den med observationer på lektioner och eventuellt lämnat enkäter till eleverna, för att på så sätt erhålla ytterligare dimensioner.

Trots att vi är ovana intervjuare har många intressanta tankar framkommit mellan oss och respondenterna. De intervjuade lärarna arbetar med värdegrundsfrågor och är medvetna om sitt förhållningsätt till eleverna. Deras engagemang och intresse gjorde det lätt för oss att genomföra intervjuerna. Genom ett positivt urval av respondenter upptäckte vi vikten av lärarens roll. En viktig förutsättning för arbetet med tolerans i skolan är lärarens attityd och bemötande av eleverna. Om vi inte haft ett positivt urval skulle materialet inrymma mindre substans för våra frågeställningar. Att resultatet utfallit så samstämmigt kan bero på det positiva urvalet.

Innan vi konstruerade våra intervjufrågor fördjupade vi oss i ämnet tolerans och bedömde att respondenterna behövde tid till reflektion. Därför skickades intervjufrågorna ut i förväg. Vår halvstrukturerade intervjumetod gav ett omfattande material genom att respondenterna fick större frihet i samtalet. Samtidigt som intervjufrågorna skulle vara i fokus var vi lyhörda och ställde relevanta följdfrågor som förde intervjun framåt. Vi är medvetna om svårigheten att vara helt neutral och inte påverka respondenten. På grund av tidsbrist valde vi att intervju fyra lärare var. Under vissa intervjutillfällen hade det varit önskvärt att vi båda två hade varit närvarande, för att få mer förtydliganden av uttalanden. Samtidigt ser vi att en intervju gör sig bäst med endast två parter. Vi anser det positivt att ha fördjupat oss och fått stor kännedom om vårt respektive intervjumaterial.

Vi har analyserat resultatet i stort sett gemensamt, förutom i en fas där åskådligheten av materialet var omöjlig att se med fyra ögon samtidigt. Då arbetade vi var för sig i två dagar. Därefter arbetade vi återigen gemensamt för att komma fram till en samsyn i resultatet. Att hitta teman har varit en lång och tidskrävande process och vi har bearbetat resultatet ett flertal gånger.

6.2 Vidare forskning

Vi har under arbetets gång stött på nya frågor och infallsvinklar på värdegrund, tolerans och mångfald i skolan. Härnedan berör vi några frågor som är intressanta för vidare forskning.

Skolans värdegrund – samsyn eller synvilla?

Skolans värdegrund och vad den egentligen innebär för verksamma lärare är en ständigt återkommande fråga. Vår studie stöter på svårigheten att finna en samsyn i praktiken. Behövs det en tydligare tolkad gemensam värdegrund eller fungerar verksamheten på skolor ändå? Även elevers syn på skolans värdegrund är intressant i detta sammanhang.

Olika lärares toleransnivåer - hur påverkar det eleverna?

Denna fråga hänger ihop med värdegrundsfrågan. Hur påverkas elever av olika lärares skilda förhållningssätt? Kan elever finna sin egen väg eller blir de förvirrade?

Mångkulturella skolor

När det gäller mångfalden i skolor skulle det vara intressant att jämföra skillnader och likheter i elevers uppfattningar om olikheter i en mångkulturell skola respektive en icke mångkulturell skola. Detta skulle fördjupa vår fråga om toleransskapande ännu mer. Här kan också en jämförelse göras mellan lärare som arbetar i homogena respektive heterogena elevgrupper.

Tävlingsfri verksamhet

Till sist lyfter vi fram ståndpunkten att tävlingsfria aktiviteter gynnar tolerans. Det skulle vara intressant i detta sammanhang att jämföra hur elever upplever sig i en tävlingsfri verksamhet respektive en tävlingsinriktad.

7. Referenser

Litteratur

- Alvesson, Mats., & Sköldbberg, Kaj. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur: Lund.
- Bryman, Alan. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber.
- Buber, Martin. (1994). *Om uppfostran*. Ludvika: Dualis.
- Bullard, Sara. (1997). *Teaching tolerance. Raising open-minded empathetic children*. Main Street Books. Doubleday. U.S.A.
- Cartasev, Serghei. (2006). *One world teaching tolerance and participation*. International debate education association: New York.
- Colnerud, Gunnel., & Thornberg, Robert. (2003). *Värdepedagogik i internationell belysning*. Forskning i fokus, nr.7. Skolverket.
- Colnerud, Gunnel., & Hägglund, Solveig. (Red). (2004). *Etiska lärare – moraliska barn. Forskning kring värdefrågor i skolans praktik: värdepedagogiska texter II*. (Rapport 12 Nr. 242). Linköpings Universitet.
- Dahlkwist, Matts. (2006). *Att arbeta med skolans värdegrundsfrågor - idéer för problem-baserat arbete*. Kunskapsföretaget AB. Uppsala.
- Dysthe, Olga. (1996). *Det flerstämmiga klassrummet : att skriva och samtala för att lära*. Lund: Studentlitteratur.
- Edling, Lars. (1997). *Kompissamtal: Kommunikation istället för tystnad eller våld*. Solna: Ekelund.
- Egidius, Henry. (2006). *Termllexikon i pedagogik, skola och utbildning*. Studentlitteratur.
- Feyerabend, Paul. (2000). *Mot metodtvånget*. Arkiv förlag. Köpenhamn.
- Fiala, Andrew G. (2005). *Tolerance and ethical life*. Continuum International Publishing. London.
- Graham, Gordon. (1996). Tolerance, pluralism and relativism. Heyd, Jon (Red). *Toleration: An Elusive Virtue*. Princeton University press. (s.44-59).
- Hansson, Anders. (2008). *En teori om tolerans*. Malmö.

- Hedin, Christer. (2004). *Mänsklig mognad. Etik och pedagogik enligt Michel Montaigne*. Högskoleförlaget vid Lärarhögskolan i Stockholm.
- Hermansson-Adler, Magnus.(2008). *Ingen blir nazist över en natt*. Bokförlaget Natur och Kultur. Stockholm.
- Jons, Lotta. (2008). *Till-tal och an-svar. En konstruktion av pedagogisk hållning* (akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen). Pedagogiska Institutionen. Stockholms Universitet.
- Kvale, Steinar. (2008). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Danmark. Studentlitteratur.
- Lindgren, Joakim. (2001). *Värdegrund i teori och praktik*. (Rapport 6 Nr.1). Värdegrundscentrum. Umeå Universitet.
- Linnér, Susanne. (2005). *Värden och villkor – pedagogers samtal om ett yrkesetiskt dokument* (akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen). Institutionen för pedagogik. Växjö Universitet.
- Lindqvist, Gunilla. (Red). (1999). *Vygotskij och skolan: texter ur Lev Vygotskijs Pedagogisk psykologi kommenterade som historia och aktualitet*. Studentlitteratur. Lund.
- Norell Beach, Annie., & Berg-Danielsson, Marie-Louise. (2000). *Goda grunder och pedagogiska möjligheter*. Rädda Barnen.
- Nykänen, Pia. (2008). *Värdegrund, demokrati och tolerans – om skolans fostran i ett mångkulturellt samhälle* (avhandling för filosofie doktorsexamen i praktisk filosofi). Göteborgs Universitet.
- Orlenius, Kennert. (2001). *Värdegrunden finns den?* Stockholm: Runa.
- Prisma. (1985). *Prismas främmande ord. 25 000 ord med förklaringar och härledning*. Bokförlaget Prisma. Stockholm.
- Sigurdson, Ola. (2002). *Den goda skolan*. Studentlitteratur. AB.
- Stensmo, Christer. (2002). *Vetenskapsteori och metod för lärare*. Kunskapsföretaget. Uppsala.
- Utbildningsdepartementet. (1962). *Läroplan för grundskolan. Lgr 62*. Kungliga Skolöverstyrelsen. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet. (1969). *Läroplan för grundskolan. Lgr 69. Allmän del*. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Utbildningsdepartementet. (1980). *Läroplan för grundskolan. Lgr 80. Allmän del*. Skolöverstyrelsen. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Utbildningsdepartementet. (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*,

förskoleklassen och fritidshemmet: Lpo94 anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet. Stockholm: Utbildningsförlaget.

Vestergaard, Ebbe., Löfstedt, Jan- Ingvär., Ödman, Per-Johan. (1981). *Perspektiv på pedagogiken.* Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Wahlström, Gunilla. (1993). *Gruppen som grogrund : en arbetsmetod som utvecklar.* Liber utveckling. Stockholm.

Walzer, Michael. (1998). *Om tolerans.* Atlas. Stockholm.

Ziehe, Tomas. (1993). *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet.* Stockholm. Östlings/Symposion.

Elektroniska källor

Svenska FN-förbundet. (2008). *Inledningstal vid seminarium inför GF 2007.* Hämtad den 28 april, kl. 14.18 från:

<http://www.sfn.se/press/nyheter-fran-fn/2008/generalsekreterarens-budskap-pa-den-internationella-dagen-for-tolerans/>

Svenska Uneskorådet. (2008). *Konvention om skydd för världens kultur- och naturarv.* Utbildningsdepartementet. (Under länken kulturell mångfald). Hämtad den 4 maj, kl. 14.56 från:

<http://www.unesco-sweden.org/Bazment/Unesco/sv/Kultur/Kultur.aspx>

UNICEF (*the United Nations Children's Fund*) *Barnkonventionen.* Hämtad den 12 maj, kl. 13.39 från:

<http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-hela-texten>

Frågor till respondenter

- Hur tänker du omkring skolans värdegrund?
- När tar du upp värdegrunden med dina elever?
- Vad betyder ordet tolerans för dig?
- Klassrumsklimatet, hur vill du att det ska vara?
- Hur hanterar du en situation där elever hamnar i konflikt med varandra på grund av deras olikhet?
- Hur arbetar du för att ta tillvara elevers olikhet i undervisningen?
- Hur medvetna är dina elever om tolerans och förståelse av varandra?

